

Zbornik radova sa naučno-stručnog skupa „Republika duha“

Beograd, 21. mart 2026.

DOI: https://doi.org/10.66117/emce_zapisi.2026.1.6

UDK 159.942.072-058.51

75.05

Јелена Стојковић¹³

МАРГИНАЛИЗАМ КРОЗ УМЕТНОСТ КРЕАТИВНИХ РАДИОНИЦА

АПСТРАКТ

Овај рад се бави темом маргинализма кроз призму креативних радионица са учесницима са потешкоћама у развоју. Полазна тачка је приказ развоја маргинализма у уметности, његових оснивача, самог кретања кроз време и токова који га обележавају. Циљ је утицати на побољшање опште свести у погледу прихватања особа са потешкоћама у развоју у свим друштвеним сегментима, премда, овде ће акценат бити на њиховој уметности. Будући да је маргинална уметност заправо уметност настала изван уметничких институција и званичних оквира, сматрам да је од великог значаја за креативни развој особа са потешкоћама у развоју, прихватање њихове уметности и активно укључивање и учествовање у свакодневним токовима званичних институција.

Кључне речи: маргинализам, радионице, уметност, монотипија, боје.

Увод

У овом раду изложићу своју идеју да путем креативних радионица са маргинализованим групама покушам да избришем границу која је

¹³ Конзерватор, рестауратор – Народни музеј Крушевац,
jjelenastojkovic@gmail.com

присутна у нашој свакодневици, када је у питању рад маргинализованих група.

Тежња ка повезивању заједнице кроз уметност има за циљ да оно што је „невидљиво” код маргинализованих група учини видљивим. Има за циљ да пробуди свест, да попут саобраћајног знака пружи смерницу која ће свима нама помоћи да пробудимо емпатију у себи и покренемо се у правцу прихватања маргинализованих група. Потребно је осмислити програм који ће деци од предшколског узраста, па надаље, пружати једну јаснију слику и прецизнији увид у поступање према особама са потешкоћама у развоју. Ово заиста сматрам веома важним питањем и бригом свих нас. Зато што то и јесте брига свих нас, зато што то нису „неке тамо” групе људи... То су људи који су такође део једне велике заједнице и наши сродници, пријатељи, комшије, колеге... Битно је застати и замислити се над њиховим потешкоћама, и потрудити се дати, макар, сасвим мали допринос, како бисмо њима неки следећи корак учинили лакшим и сигурнијим, а можда и лепшим. Уметност има за циљ брисање граница, она их сама по себи и брише, али наше учешће свакако може да допринесе и промени доста тога што, тренутно, можда, не изгледа онако како би требало, а тиче се емпатије према маргинализованим групама и прихватање различитости.

Фотографија 1

Фотографија 2

Фотографија 3

Маргинализам у уметности

Маргинална уметност обухвата уметнине настале изван званичних уметничких институција, настале као продукт уметничког изражавања особа изван друштвених маргина, или са психичким проблемима.¹⁴ Француски уметник Жан Дибифе је први употребио израз маргинална уметност. Ова уметност се у англосаксонској култури односи на делање самоуких и наивних уметника. Књига „Психички болесник као уметник“ из 1921. године, аутора доктора Валтера Моргенталера, описује случај његовог пацијента Адолфа Велфлија. Садржи 45 томова Велфлијевих цртежа. Институт за ментално здравље у нашој земљи, основан 1963. године, организовао је дневну болницу са ликовним атељеом, по угледу на иностране примере.¹⁵

Под утиском поменуто књиге, Жан Дибифе се упушта у сакупљање уметничких дела особа са психичким потешкоћама. Његова збирка тих уметничких дела налази се у Лозани и носи назив „Колекција сирове уметности“. Жан Дибифе је сматрао да доминантна култура онемогућава нове тенденције у уметности и на тај начин гуши уметничко изражавање. Сирова уметност је по њему била одговор на овај тип проблема са циљем да задржи свој аутентични израз. Под утицајем ових тенденција, почетком двадесетог века настају кубизам, дадаизам, конструктивизам и футуризам, са истоветним циљем дистанце од традиционалне уметности. Пабло Пикасо је инспирацију проналазио у дечјим цртежима и уметности примитивних друштава, Марсел Дишан у појму случајности, Пол Кле у слободи... Клод Леви Строс је сматрао да уметност особа са психичким проблемима показује колико је заправо „потрошена“ професионална уметност.¹⁶

У оквиру наслова књиге Роцера Кардинала настаје 1972. термин маргинална уметност. По дефиницији француског уметника Жан Дибифеа, управо термин **маргинална уметност** негде описује уметност изван граница званичних културних токова, са посебним нагласком на

¹⁴ Креативна страна особа са потешкоћама у развоју нарочито долази до изражаја на радионицама, где се врло посвећено и марљиво изражавају цртежом, бојом или израдом предмета кроз вајање.

¹⁵<https://www.politika.rs>, Skriveno lice umetnosti

¹⁶<https://www.politika.rs>, Skriveno lice umetnosti

уметничком стваралаштву пацијената психијатријских болница, пустињака и спиритуалиста. Сајам маргиналне уметности се од 1993. године одржава у Њујорку, праћен са два часописа која се баве управо овом тематиком.

Фотографија 4

Фотографија 5

Радионице

Креативна уметничка радионица, под називом „У свету боја”, одржана је месеца децембра 2025. године, у просторијама Народног музеја Крушевац, у сарадњи са Центром за особе са инвалидитетом и Школом за основно и средње образовање „Веселин Николић”. Радионица обухвата предавање о сликарским техникама, а затим и израду цртежа, слика и монотипија. Оно што даје посебну ноту нашем дружењу кроз радионицу свакако је амбијент сталне поставке музеја, управо тамо међу средњовековним експонатима. Та чињеница је и учесницима радионице била јако интересантна и необична. Истакла бих и то да су изложени експонати послужили и као инспирација за рад, што ћемо документовати фотографијама¹⁷. Радни столови су били смештени у централном делу просторије сталне поставке музеја. Од материјала смо на располагању имали папир, акрилне и дрвене боје, фломастере и дрвене оловке. Први део радионице се односио на формирање палете, наиме, учесницима радионице су подељене палете које смо заједно формирали тако што смо одговарајуће боје шпахтлом наносили на поља за боју.

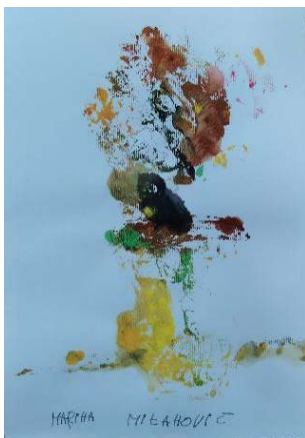
¹⁷ Фотографије радова учесника радионице приказане су у овом раду уз сагласност родитеља.

Поред основних боја, посебно су биле занимљиве за сликарске ефекте сребрна и златна боја. Следећи корак је био цртеж, тема слободна и свако је сходно својој инспирацији направио цртеж, који је касније послужио у процесу грађења слике. Монотипија је прва сликарска техника са којом су се учесници упознали на радионици. Реч монотипија је

Фотографија 6

Фотографија 7

Фотографија 8

грчког порекла и значи *монос* – једини, *тинос* – врста. Део је ликовне графике и представља један отисак, у нашем случају, делимично измењен и прилагођен условима и времену трајања радионице. Из правца графике, један од начина израде монотипије огледа се у наношењу штампарске боје на литографски камен, при чему се притиском папир причврсти за плочу и тако формира отисак.

Наш метод рада се огледао у употреби плоча формираних од пресованог картона, при чему су коришћене темпера и акрилне боје. Важно је истаћи да приликом наношења боја треба обратити пажњу на сам нанос боје, који треба бити умерен, ни превише танак, а ни превише слојевит, управо из практичних разлога. Најпознатији примери монотипија су управо монотипије чувених Пола Гогена и Едгара Дега¹⁸. Основна карактеристика монотипије је, као што то и сам њен назив каже, један отисак, међутим, неретко се дешава да уметници током свог рада и више

¹⁸ Dževad Hozo, Umjetnost multioriginala - kultura grafičkog lista (Prva književna komuna, Mostar, 1988).

пута понове тај исти отисак, али свакако да је сваки наредни видно друкчији...¹⁹ Монотипија се успешно може комбиновати са другим техникама,

Фотографија 9

ма, попут колажа. Други сегмент нашег креативног дружења огледао се у сликању разливањем боја. Нагласила бих да се учесницима радионице ова техника посебно допала. Овај поступак карактерише то што смо боју наносили шпательом на правоугаоне комадиће пресованог картона, а онда тај исти картон са бојама прислонили на папир, чинећи тако да се у том покрету боје, стапањем, разлију.

Кроз рад у оквиру креативних радионица са особама са потешкоћама у развоју, оно што примећујем је велика **посвећеност и брига о самом** стваралаштву. Не могу а да не споменем радост и разиграност, чак и одушевљење неким ситницама у раду, које су заиста додале посебне тонове бојама које смо користили. Зашто баш употребљавам реч ситница – због опште безосећајности која влада око нас, а која се огледа управо у тим ситницама. Због одсуства емпатије до граница које се,

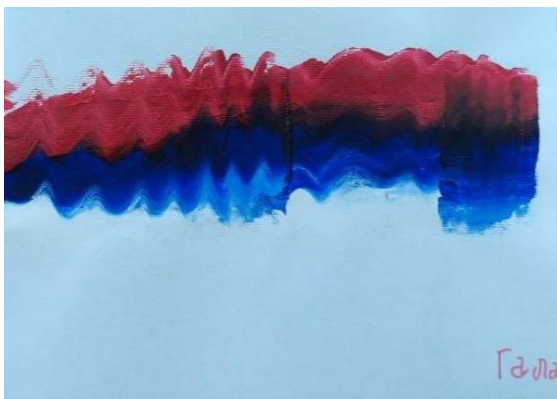
Фотографија 10

попут бодљикаве жице, зарију и трајно оштете душу. Безосећајност не боли само особе са потешкоћама у развоју, боли и све нас остале, нарочито оне са потпуним одсуством емпатије, и то до граница које су несхватљиве души у тој мери да трајно озлеђују ту исту душу у нама. Баш зато сматрам да је јако важан сваки корак

¹⁹ Истакла бих да је овај метод рада инспирисао учеснике радионице, па смо имали примере „умножених” монотипија управо на овај начин, кроз понављање отисака.

koji načinimo ka pomeraњу тих граница, u bilo kojoj sferi društva. A važan je podjednako, kako za marginalizovane grupe, tako i za društvo uopšte, zbog daљeg rasta i listaња velikog drveta koje u svojoj krošnji objediњуje breme i јednih, i drugih. U vreme Pabla Pikasa, Gerttruda Štajn je zapisala: „Svet se ne meња iz generacije u generaciju. Ono što saznaјemo iz istorije jeste da su љudi oduvek maње viше isti, da имају iste potrebe, жеље, врлине, квалитете и исте мане. Од генерације до генерације се не мења ништа осим видљивих ствари и управо су видљиве ствари оно што чини једну генерацију.“²⁰

Фотографија 11

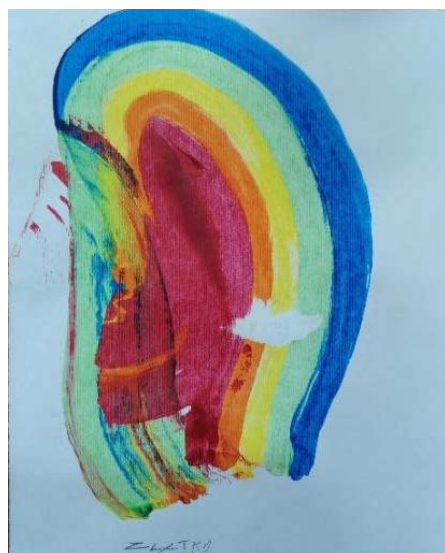
Практична примена радова насталих у оквиру радионице

Радови настали у оквиру радионице обилују креативношћу, широком палетом боја и цртежа, и на врло занимљив начин могу бити примењени у практичном оквиру, попут мотива за одевне предмете, аксесоаре, попут торбе или накита, такође као мотив за честитке, шоље или можда читав сет посуђа. Из приложених фотографија и презентације која се налази у склопу овог рада, такође, можемо видети да би се радови врло лепо уклопили у нечији животни или радни простор. Посебно бих истакла да се монотипије међусобно могу комбиновати, те се тако може наћи већи број њих у оквиру већег формата. Ако се пажљиво загледамо у обресе боја које прате цртеж, лако се може замислити, на пример, корица књиге са неким од тих мотива, или, можда, могу послужити као илустрације за нечију књигу.

²⁰ Marija Karla Prette, Alfonso de Đordis, Istorija umetnosti (Novi Sad, Panonia, Prometej, 2003, 199).

Фотографија 12

Фотографија 13

Јако је важно истаћи значај креативног стваралаштва (у овом случају сликарства) код особа са извесним потешкоћама у развоју или са психичким проблемима. Њихов таленат и креативност завређују пажњу, и изузимајући формално образовање, свакако да би друштво требало показати више емпатије и разумевања у погледу прихватања њих и њихових дела. Уметност брише границе, поделе и слободом кретања требало би да се руше невидљиви, или, можда, ипак, видљиви зидови међу људима, како бисмо убудуће умањили онај сегмент одсутности и „немог проласка поред другачијих“, зато што то све и те како јесте питање за нас, и тиче се свих нас. У тежњи да потпуно искоренимо одсуство емпатије и саосећајности које је, нажалост, у данашње време попримило епидемиолошке мере, намера је била да се малим корацима кроз поменуте радионице полазници укључе и прикажу своја уметничка стремљења. Уметност оплемењује, отвара врата слободе и свести која се можда у неком тренутку успавала и задржала у нама све оне измаштане цртеже које нисмо „стигли“ да нацртамо, све оне мудре мисли које нисмо „стигли“ да запишемо... и довољно је само пар корака вежбе ка том циљу, и сасвим сигурно се поново проналазимо у том магичном кругу. У звуцима боја које општају, релаксирају и причају приче... Широка је спектар значења уметно-

сти, првенствено почев од тог ослобађајућег момента, преко мирних таласа креативног стваралаштва које нас носи, па све до рађања неке нове идеје, неког дела писаног, сликаног или израженог нотама... И, изнад свега, уметност заиста не познаје границе, али осим тог теоријски изреченог става, потребно је и делима потврдити те речи.

Маргинализам у уметности је пратио једну врло смислену путању, почев од француског уметника Жана Дибифеа који је уједно и први употребио овај термин. Надаље, у прилог истраживању маргинализма следи и књига доктора Валтера Моргенталера, која садржи 45 томова цртежа особа са психичким потешкоћама. Значај

Фотографија 14

ликовног стваралаштва у процесу опоравка особа са поменутиим потешкоћама резултирао је дневном болницом са ликовним атељеом у оквиру Института за ментално здравље. Утицај управо ове књиге пробудио је код Дибифеа интересовање за формирање збирке уметничких дела под називом „Колекција сирове уметности“. Оно што је код овог француског уметника фасцинантно, а тиче се маргинализма, свакако је перципирање „сирове“ уметности као аутентичне и довољно снажне да пружи отпор свему осталом на званичној уметничкој сцени. Управо ту свежину и аутентичност у радовима маргинализованих група тога времена проналазила су и велика имена светског сликарства, попут Пола Клеа, Марсела Дишана, Пабла Пикаса, а све те идеје и тенденције изнедриле су кубизам, дадаизам, конструктивизам и футуризам.

Друштву је потребан тај искорак ка маргинализованим групама. Потребно је покренути лавину емпатије и учинити да то постане саставни део нашег битисања. Свет је онакав каквог га ми желимо спознати. Ако желимо видети рађање уметности у делима људи који не припадају званичним уметничким групама и институцијама, тражићемо управо то, и пронаћи... Ако можемо било шта учинити да свет постане боље место,

онда би наши поступци требало да буду усмерени ка томе. Можда су тренутно стопала мала и несигурна, али ако се удруже са хиљадама других, постају јача и бројнија, и ти кораци онда прелазе у марш. И, ко зна, можда нас управо тај марш доведе до формирања неког новог кубизма или футуризма обојеног маргинализмом данашњице?

Попис фотографија:

- Фотографија 1. Давид Дашић
- Фотографија 2. Анђела Ајети
- Фотографија 3. Марина Милановић
- Фотографија 4. Душан Васиљковић
- Фотографија 5. Анђела Ајети
- Фотографија 6. Немања Пауничкић
- Фотографија 7. Марина Милановић
- Фотографија 8. Јанко Алексић
- Фотографија 9. Давид Дашић
- Фотографија 10. Ивана Ђорђевић
- Фотографија 11. Гала Вучковић
- Фотографија 12. Марина Милановић
- Фотографија 13. Златко Николић
- Фотографија 14. Гала Вучковић
- Аутор фотографија: Јелена Стојковић

Литература

- Marija Karla Prette, Alfonso de Đordis**, *Istorija umetnosti*, Novi Sad, 2003.
Dževad Hozo, *Umjetnost multioriginala-kultura grafičkog lista*, (Prva književna komuna: Mostar, 1988.)
<https://www.politika.rs>, *Skriveno lice umetnosti*

Јелена Стојковић²¹

MARGINALISM THROUGH THE ART OF CREATIVE WORKSHOPS

ABSTRACT

This paper deals with the topic of marginalism through the prism of creative workshops with participants with developmental disabilities. The starting point is a presentation of the development of marginalism in art, its founders, the movement through time itself and the trends that mark it. The goal is to influence the improvement of general awareness regarding the acceptance of people with the developmental disabilities in all social segments, although the emphasis here will be on their art. Since marginal art is art that originated outside of art institutions and official frameworks, I believe that the acceptance of their art, and active inclusion and participation in the everyday flows of official institutions, is of great importance for the creative development of people with developmental disabilities.

Keywords: marginalism, workshops, art, monotype, colors.

²¹ Conservator, restorer – National Museum Kruševac,
jjelenastojkovic@gmail.com

